

# Humanista ve službách republiky: K výročí Emila Svobody

Karel Eliáš\*

**Abstrakt:** Autor pojednává o životě a díle profesora občanského práva a právní filosofie na Karlově univerzitě Emila Svobody (1878–1948). Svoboda byl mimořádný svým filosofickým založením, hlásil se k učení Arthura Schopenhauera a k Masarykovu humanismu. Na právo nahlížel sociologicky a psychologicky. Měl za to, že je nezbytné hodnotit právo především eticky. Tím se vymykal z juristické dogmatiky, která tehdy dominovala. Jako přesvědčený demokrat, republikán a zastánce svobody se zapojil do služeb Československé republiky. Pomáhal založit právnickou fakultu v Bratislavě (1919), podílel se na přípravě osnovy občanského zákoníku. Po zkušenostech s krizí demokracie, nacistickou okupací českých zemí a světovou válkou se nechal zlákat vidinou poválečného utopismu lepšího světa. Zemřel dříve, než komunisté v Československu zaměnili naplňování ideálu socialismu za státní teror, a nedožil se tak zklamání svých nadějí.

**Klíčová slova:** Emil Svoboda, Československo, občanské právo, právní filosofie, sociologie práva

*„Že se svoboda lidské myšlenky a jejího projevu musela probíjet strašnými zkouškami a že podnes nemůžeme sedět na vavřínech, protože nevíme, co přinese příští chvíle, jaké nové ujařmení může spočívat v klíně osudu, to snad vídí každý, kdo má oči k vidění.“<sup>1</sup>*

Emil Svoboda

## 1. Ve stínu velkých výročí

Jsou události, jež poznamenaly osudy států i množství lidských životů a jejichž výročí utkvívají dlouho v paměti. Tento rok je na taková aniversaria hodně bohatý a letošní říjnové dny obzvlášť. Nejde jen o století od vzniku první Československé republiky, ale také o výročí pochmurnější.<sup>2</sup> Jsou také výročí méně nápadná. Mezi ně patří to, které se tento měsíc pojí se 140 léty od narození Emila Svobody; v srpnu tohoto roku rovněž uplynulo 70 let od jeho smrti.

Náš časopis nepřipomíná Emila Svobodu jen proto, že šlo po třicet let o našeho pravidelného přispěvatele a profesora pedagogicky působícího zejména v oboru občanského práva na několika vysokých školách. Svoboda si zvláštní pozornost zaslouží jako „*právník zvláštního typu*“.<sup>3</sup> A centenarium od vzniku Československa, státu, který se vlastního stoletého trvání ani nedožil, je také příležitostí k připomenutí, jak se Emil Svoboda snažil ze všech sil Československé republiky sloužit a být jí užitečný, jakkoli šlo víc o drobnou každodenní usilovnou práci<sup>4</sup> než o heroické skutky.<sup>5</sup>

\* Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Ústav státu a práva, v. v. i. E-mail: karel.elias@ilaw.cas.cz. Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

<sup>1</sup> SVOBODA, Emil. *Hledání*. Praha: Za svobodu, 1946, s. 157.

<sup>2</sup> Z časového úseku, na nějž se zaměřuje tento příspěvek, jde například o osm desítek let od vzniku druhé Československé republiky (1. 10. 1938), okupaci Sudet hitlerovským Německem (1.–10. 10. 1938) a Těšínska Polskem (2.–11. 10. 1938), uplynulo sedmdesát let od vytvoření silničních praporů ženijních pluků jako předstupně pozdějších pomocných technických praporů (1. 10. 1948) a od přijetí zákonů na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb. (6. 10. 1948), o státním soudu č. 232/1948 Sb. (6. 10. 1948) a o táborech nucené práce č. 247/1948 Sb. (25. 10. 1948).

<sup>3</sup> ŠTAJGR, František. Emil Svoboda zemřel dne 20. srpna 1948. *Právní obzor*. 1948, roč. 31, s. 306.

Poukazem na „zvláštní typ“ mínil František Štajgr především způsob Svobodova nahlížení na právo, Svobodovu vědeckou metodu i její literární vyjádření a také Svobodův mimojuristický záběr. Emil Svoboda se vymykal „tradičnímu schématu právního dogmatika“.<sup>6</sup> Spojován je s disciplínami civilního práva a právní filosofie; oba předměty ostatně také na Právnické fakultě Univerzity Karlovy vyučoval. Leč ve své podstatě nebyl právním filosofem, ani filosofem v pravém slova smyslu – sám Svoboda vždy zdůrazňoval svoji kvalifikaci právníka,<sup>7</sup> nikoli filosofickou kompetenci<sup>8</sup> – a Štajgrovo označení Svobody jako „filosofujícího právníka“<sup>9</sup> se zdá být nejpříhodnější.

Svoboda se vymykal běžnému typu právníků, zvláště těch akademicky činných, i jinak. Nejedem pamětník na něho vzpomínal jako na výborného stylistu i řečníka, který dokázal upoutat své posluchače.<sup>10</sup> Živost jeho projevu odrážela naturel Svobodovy osobnosti; byl vznětlivý a, jak zaznamenal Jan Krčmář, Svobodovi „gauneři, lumpové, darebáci vždy viseli na konci jazyka“.<sup>11</sup> Svoboda otevřená kritičnost ve spojení s puncem socialisty, který ho provázal (a on sám se tomu nebránil, ba to i živil), způsobily, že v učitelském sboru pražské právnické fakulty nebyl zvláště oblíben.<sup>12</sup> Není vcelku divu, hodnotil-li kriticky stav právnického vzdělávání, kvalitu přednášek („samomluvy právnického scholastika nebo talmudisty“<sup>13</sup>) i učebnic nutících studenty do „blběho memorování tisíců stran nechutenství“ místo úsilí, „aby se mladí lidé naučili právnicky myslet“.<sup>14</sup> Bráno z těchto hledisek, byl Emil Svoboda mezi profesory Právnické fakulty Karlovy univerzity zjev poněkud exotický a poněkud osamocený. Nestrádal tím. Měl široký okruh přátel v jiných společenstvích – uměleckých, lékařských, žurnalistických i jiných. Opravdové přátelství na fakultě navázal snad jen s Otakarem Sommerem (1885–1940)<sup>15</sup> a s Janem Krčmářem (1877–1950) postupně našel vztah vzájemné kolegiální loajality.<sup>16</sup>

4 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jak pracovat?* 8. vydání. Praha: Čin, 1947, s. 19: „Není pochybnosti, že by mnohý člověk za ideu život položil, ale divně je, že týž člověk, když se po něm žádá, ne život obětovat, ale několik let pevně pracovat pro týž národ, nebude pracovat a neodhodlá se k tomuto heroismu práce drobné, nudné.“ Rovněž Svoboda poukazoval: „Legie pracovníků odchází beze slávy, bez vděčnosti, když prošla řadou úmorných, všedních dnů, a sotva kdo uváží, že trvání společnosti by bylo nemožno bez jejich nenápadné, tiché, šedé práce.“ SVOBODA, Emil. *Člověk a společnost*. Praha: Volná myšlenka, 1924, s. 98.

5 Sám píše: „Dělal jsem skutečně, co bylo v mé moci, ale jediná věc tomu chyběla: byla to práce, kterou není příliš vidět, a která zapadne bez užítka pro autora, nemá-li k tomu dosti tvrdé lokte.“ SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ic, inv. č. 17, strojopis paměti *Bylo – nebylo*, s. 403.

6 TOMSA, Bohuš. *Nauka o právních vědách*. Praha: Všeohr, 1946, s. 114.

7 Např. SVOBODA, Emil. *Záhady života*. Praha: Melantrich, 1941, s. 77; SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*. 2. vydání. Praha: Za svobodu, 1948, s. 67.

8 Byť Svobodu mezi české filosofy zařazovaly různé práce z tohoto oboru. Např. KRATOCHVÍL, Josef. *Nejnovější česká filosofie. Od Kanta po dnešní dobu*. Brno: Barvič & Novotný, 1932, s. 214; KRÁL, Josef. *Československá filosofie*. Praha: Melantrich, 1937, s. 102; POPELOVÁ, Jiřina. *Studie o současné české filosofii*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946, s. 10, 16; RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie. II. Novověk*. Praha: Votobia, 1999 (reprint prvního vydání), s. 471.

9 ŠTAJGR, František. *Emil Svoboda zemřel dne 20. srpna 1948*, s. 307. KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 24, píše o Svobodovi jako o „filosofujícím civilistovi“.

10 Sám o sobě napsal: „mateřský jazyk i přednes byly mou světlou stránkou“. SVOBODA, Emil. *Na zemi*. Praha: Volná myšlenka, 1938, s. 172.

11 KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. a III*. Praha – Pelhřimov: Filosofická fakulta UK, 2007, s. 227.

12 KNAPP, Viktor. *Proměny času*, s. 24.

13 SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 578.

14 *Ibidem*, s. 579.

15 O přátelství se Sommerem, „které mi po všem zbývá jako opora i naděje v mé osamělosti“, píše Svoboda ve svých pamětech (SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 57 i jinde). Rovněž SVOBODA, Emil. *Na památku*. In: BOHÁČEK, Miloslav (ed.). *Otakar Sommer. K prvnímu výročí jeho smrti*. Turnov: Müller a spol., 1941, s. 265 an.

16 KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. a III*, s. 227, sice o poměru k Svobodovi soudil, že se „opravdu [...] pochopili a spřátelili“, ale Svoboda poznamenal (SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 611) o Krčmářovi uvedl: „nebylo možná, se s ním srdečně spřátelit. Sám se obklopuje vzduchoprázdňným prostorem, a pak si naříká, že se cítí osamělým“, současně však ocenil vzájemnou blízkost a porozumění s Krčmářem v dobách přípravy československého občanského zákoníku.

## 2. Operari sequitur esse<sup>17</sup>

Události spojené se vznikem československého státu zastihly Emila Svobodu, jako zralého muže, otce dvou dětí ženatého třináctý rok se Zdenou, dcerou známého architekta a stavebního podnikatele Jana Kouly (1855–1919). Svoboda byl v té době už dlouho veřejně i literárně aktivní, byl známý nejen v právnických kruzích, působil pedagogicky na české technice v Praze a na právníké fakultě české univerzity.<sup>18</sup> Bylo to právě jeho učitelování na technice, co ho naučilo „vyjadřovat se jasně a jednoduše. [...] Nic není zmotané a nudné, pojednává-li o tom člověk s nepřetržitým pomýšlením na to, koho má vlastně před sebou.“<sup>19</sup>

Právníká erudice nebyla pro Svobodu cílem, ke kterému od mládí směřoval. Narodil se 2. 10. 1878 v pražské rodině c. a k. dvorního kameníka a správce arcibiskupských statků.<sup>20</sup> Jak se utvářela jeho osobnost působením rodiny a rodinných a osobních přátel a školy, pomýšlel na působení ve zcela jiných oborech. Nakonec se vydal na cestu, kterou v jeho příbuzenstvu nikdo neprošlapal.<sup>21</sup> O juristickém studiu napsal: „Lháť bych musel, kdybych tvrdil, že se mi to líbilo,“<sup>22</sup> jenže: „Byl jsem na sebe pes a prodřel jsem se k doktorátu.“<sup>23</sup> Lze snad uzavřít, že právo Svobodu plně zaujalo až v praxi, při jeho desetiletém působení na pražském magistrátu, kde se podílel na právních agendách spojených s asanací pražského ghetta.

Rodinné poměry, zvláště po překonání různých rozlad, jež měl Svoboda zpočátku s rodiči své ženy, a rozvoj akademické kariéry (docentura na univerzitě, mimořádná profesura na technice), to vše Svobodu vedlo k tomu, že období svého života počínající rokem 1913 označil za „krátké štěstí“.<sup>24</sup> Brzy je přerušila světová válka. Svoboda jako domobranecký důstojník musel při mobilizaci v červenci 1914 narukovat do haličské Jaroslavi.<sup>25</sup> Dlouho na frontě nepobyl, už v únoru 1915 byl na dovolené v Praze a po větším úsilí se mu za pomoci lékařů podařilo ze zdravotních důvodů z válečné služby uniknout. Zapojil se

<sup>17</sup> SVOBODA, Emil. *Myšlenky o právu, étice a náboženství*. 2. vydání. Praha: Volná myšlenka, 1925, s. 35 an. („Operari sequitur esse – jednáš podle toho, jaký jsi – po ovocích jejich poznáte je“). Svoboda tím odkazuje na Schopenhauera. Srov. SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. II. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 445: „Že však [...] díla nemohou ospravedlnovat [...] – to spočívá v konečné instanci na tom, že v důsledku operari sequitur esse kdybychom jednali, jak máme, museli bychom také být to, co máme být. [...] Ačkoli vina leží v jednání, v operari, přesto kořen viny leží v naší essentia et existentia, neboť z té nutně vychází operari [...]“. Schopenhauer byl jedním z myslitelů, který Svobodu hodně ovlivnil, ač nikdy nebyl „zarputilý schopenhauerián“ (SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 9). Svoboda na Schopenhauera odkazuje již v habilitačním spise pro právníkou fakultu; od roku 1912 pak postupně prostudoval celé jeho dílo, v pamětech se k němu opakovaně vrací a ve svých spisech se na Schopenhauera často odvolává. Samo rčení má ale hlubší kořeny; srov. „Si agere sequitur ad esse in actu, inconveniens est quod actus perfectior actione destituatur.“ (Pokud působit míří k bytí v uskutečnění, je nepříhodné, aby dokonalejší uskutečnění bylo zbaveno úkonu.) TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa contra gentiles III*, 69. Dostupné z: <<http://www.corpusthomicum.org/scg3064.html>> (cit. 29. 7. 2018).

<sup>18</sup> Na C. a k. české vysoké škole technické v Praze se Svoboda habilitoval na základě spisu o reálném dělení domů v pražském Josefově z roku 1909 (od října 1913 zde působil jako mimořádný profesor), na Karlově univerzitě dosáhl na docenturu v roce 1912 za poněkud dramatických okolností obhajobou spisu o poměru mezi vůlí a jejím právně relevantním projevem. Svobodovu habilitaci na pražské právníké fakultě ztěžoval především o rok starší Jan Krčmář jmenovaný v roce 1911 profesorem. To, ale i pozdější Krčmářova nevstřícnost vůči Svobodově profesuře způsobily, že vzájemný poměr obou civilistů byl dlouho dosti chladný.

<sup>19</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 335 an.

<sup>20</sup> Podrobnější Svobodův životopis byl nedávno publikován. Srov. SVOBODA, Emil. *Poutník za hranice pozitivistických kruhů. Výbor z díla*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. VII–LXIV.

<sup>21</sup> „Já jsem se svou právníčinou a filosofií trčel v celé rodině jako kůl v plotě.“ SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 173.

<sup>22</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 33.

<sup>23</sup> *Ibidem*, s. 338.

<sup>24</sup> *Ibidem*, s. 178.

<sup>25</sup> „[...] ani mě nenapadla myšlenka, že bych mohl zahynout [...] válka? – Blbost. Tak jsme vyrůstli, generace, která se narodila na konci let 70tých. Smáli jsme se strašáku – mobilisace pro diplomatický nátlak. Zanedlouho budeme z nepříjemného vyrušení doma. Jak jsme se mílili [...]“ – SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 183 an.

do veřejného dění a mimo jiné podepsal tzv. Manifest českých spisovatelů požadující sebeurčení českého národa (17. 5. 1917).<sup>26</sup>

O událostech spojených se dnem vyhlášení československé samostatnosti bylo napsáno mnoho. Ale i svědectví přímých účastníků se rozcházejí.<sup>27</sup> Emil Svoboda je prožil v ulicích Prahy. Kolem půl desáté se vydal z novorenesanční Ullmannovy budovy techniky na Karlově náměstí odnést rukopis do redakce Národních listů v dnešní Opletalově ulici. Cestou viděl na Václavském náměstí velký červenobílý prapor na domě č. 21, kde sídlila redakce Národní politiky, a hlouček lidí před redakční vývěskou se zprávou o ochotě monarchie jednat na základě Wilsonových mírových podmínek. V redakci Národních listů zastihl Aloise Rašína<sup>28</sup> vyzývajícího ke zdrženlivosti: „*Šel jsem do pokoje Rašínova, a tam jsem slyšel jeho hovor: ‚Ale to přece ještě není to! Sundejte ten prapor. To jste bez nás neměli dělat. [...] Ne, mělo se počkat. To není to, co jsme čekali [...]‘.*“<sup>29</sup> Pokračuje: „*Ale když jsem vycházel z domu Národních listů, byly již prapory na všech domech Václavského náměstí, a hlouček se změnil v masu, lavinově rostoucí, zpívající, křičící a strhující všechno sebou.*“<sup>30</sup> Svobodu ta masa nestrhla: „*Viděl jsem, že se něco děje, a šel jsem domů.*“<sup>31</sup> Ale již následujícího dne přednášel v Bělé pod Bezdězem ve prospěch vznikající republiky „*o věcech, které se právě staly*“.<sup>32</sup> Svoboda se s velkým nasazením vrhl do práce pro Československou republiku. Měl v úctě T. G. Masaryka, „*velikou osobnost, která věřila, že se dají překonat různá dilemata*“,<sup>33</sup> a byl jeho stoupencem. Ve svých textech často na Masarykovy myšlenky poukazoval. Politicky se Emil Svoboda angažoval nejprve v Československé národní demokracii, později, od roku 1925, v Československé straně národně socialistické, ale při svém naturelu se příliš nesžil se stranickým životem, zvláště když pronikl do dějů v zákuulisí. To se ostatně projevilo i při jeho působení v některých dalších entitách, např. v Sokole.

Svobodova „*drobná práce*“ pro republiku měla různé formy. Především to byla žurnalistická<sup>34</sup> a vůbec literární činnost i přednášky pro veřejnost. K obojímu měl Emil Svoboda velké nadání. Uplatňoval je i při své pedagogické práci na několika školách. Působil také

<sup>26</sup> Čeští spisovatelé českému poselstvu. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:a6797280-6bb2-11dc-a639-000d606f5dc6?page=uuid:5e6ecaf0-5ab2-11dc-93fd-0013e6840575>> (cit. 29. 7. 2018).

<sup>27</sup> K tomu KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918. Vznik Československa*. Litomyšl: Paseka, 1998, který toto období podrobně mapuje den po dni; 28. října se podrobně věnuje na s. 182 an. Rovněž KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. XIII. (1918–1929)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000, s. 15 an.

<sup>28</sup> RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti D<sup>6A</sup> Aloise Rašína*. Praha: Nákl. vl., 1929, s. 213 an. Rašínovy zápisky potvrzují, že on sám v sídle redakce skutečně byl; popis dalších událostí se u obou pamětníků rozchází.

<sup>29</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 401. KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918. Vznik Československa*, s. 188 uvádí obsahově shodnou Svobodovu vzpomínku čerpanou z jiného zdroje. Upozorňuje také, že Svobodovy časové údaje „*vůbec nehrají*“ – jak Klimek tamtéž uvádí, na redakční vývěsce Národní politiky byla zveřejněna Andrásyho nota až v 10:50 (předtím tam byl umístěn plakát s nápisem „*Příměří*“) – ale poukazuje, že Svobodovo „*líčení situace na Václavském náměstí [...] vypadá přesně*“.

<sup>30</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 401.

<sup>31</sup> Cituje KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918. Vznik Československa*, s. 188 (bez údaje o zdroji). Svobodovi bydleli v Pařížské třídě č. 1. Když na konci téhož týdne došlo 3. 11. na Staroměstském náměstí k povalení mariánského sloupu a Svoboda přišel „*po stržení sloupu na Staroměstské náměstí, vyzýval někdo ohromnou masu lidí, aby se táhlo na Karlův most a dál do Prahy a aby se zničily barokní památky, tato svědectví doby naší poroby, nejhlubšího temna v dějinách národa: [...] Zástup se neměl k činu, ale bylo ve vzduchu napětí. Dal jsem se tedy do řeči a volal jsem: ‚Nač ničit umělecká díla, světovou slávu krásné a jedinečné Prahy [...]? Nač dělat škodu kulturní [...]? Zašuměl souhlas. Ale hned zaječel skřek jakéhosi chlapa [...] ‚Nenechte ho žvanit! Zavřete mu hubu pěstí! [...]‘ Musil jsem rychle zmizet z jeviště.*“ SVOBODA, Emil. *Věčná otázka svobody*. Praha: Edvard Fastr, 1948, s. 169.

<sup>32</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 403.

<sup>33</sup> *Ibidem*, s. 138.

<sup>34</sup> Emil Svoboda hojně publikoval nejen v odborných periodikách, a to i v neprávnických (např. *Československá neurologie a psychiatrie, Filosofická revue, Filosofie, Národohospodářský obzor, Naše věda, Ochrana mládeže, Ruch filosofický, Zemědělský archiv, Život a věda*), ale i v denním tisku a různých popularizačních časopisech (např. *České slovo, Masarykův lid, Národ, Národní listy, Naše doba, Přehled, Právo lidu, Přítomnost, Sobota, Sokol, Sokolský věstník, Zítřek*).

v různých organizacích soukromých (Sokol, česká sekce Volné myšlenky, Svobodní zednáři, Společnost Dostojevského) i státních, respektive veřejných (Slovanský ústav v Praze, Československá národní rada badatelská, Sociální ústav Československé republiky<sup>35</sup>), byl činný rovněž jako mimořádný člen České akademie věd a umění. Společně s přítelem Karlem Batěkem založil v roce 1919 časopis Spolku notářů československých *České právo* a řídil jej „s kruhem redakčním“ až do roku 1939.

Emil Svoboda vykonal také dva velké úkoly.

Předně se rozhodl pomoci bratislavské Univerzitě Komenského s uváděním její právnické fakulty do života, pohnut k tomu Sommerovým naléháním, „*divnými poměry*“ na pražské fakultě,<sup>36</sup> „*chováním pražských kruhů [...] byl zhnusen*“ a zprotivila se mu politická kariéra;<sup>37</sup> posedla ho „*víra, že se na Slovensku dá něco dělat, protože [...] neměl poněť o tom, co vlastně jsou Slováci*“. Jak vzápětí zjistil, romantismus byl záhy pošramocen při střetu se skutečností.<sup>38</sup> V květnu byl jmenován profesorem, 4. 6. 1921 složil přísahu ministru školství Josefu Šustovi, v červenci byl zvolen proděkanem fakulty. Začal se podílet na výstavbě nové instituce, kde výuka začala zimním semestrem 1921/1922 (první přednášky se uskutečnily 24. 10. 1921). Profesorský sbor tvořilo šest profesorů: Augustín Ráth,<sup>39</sup> první děkan fakulty a pět Čechů: Karel Laštovka, Otakar Sommer, Emil Svoboda, Bohuš Tomsa a Jan Vážný. Svobodovy idealistické představy vzaly brzy za své. Již v listopadu 1921 se rozhodl v Bratislavě skončit k počátku letního semestru 1922. Nakonec ještě rok zůstal a i po návratu do Prahy<sup>40</sup> na bratislavské fakultě ještě nějakou dobu vypomáhal. Až po létech vzpomínal Svoboda na své působení na Slovensku příznivěji. Zvláště ho dojali jeho někdejší studenti, kteří se k němu i po delším čase hlásili a děkovali mu. Ať tak či onak, Emil Svoboda má podíl na ustavení a rozvoji právnické fakulty v Bratislavě a slovenská právnická veřejnost si to opakovaně připomínala a oceňuje to.

Rozdílně od tohoto počínu, jehož výsledkem byla univerzitní instituce dosud žijící a činná, druhý velký projekt, jemuž Svoboda věnoval mnohem více času, skončil nezdarem. Od listopadu 1919, kdy byl k tomu vyzván dopisem ministerstva spravedlnosti, do července 1931, kdy superrevizní komise dokončila své dílo pod Hartmannovým předsednictvím, se Svoboda podílel na přípravě osnovy československého občanského zákoníku. „*Veliké dílo je skončeno*“,<sup>41</sup> komentoval to Svoboda, který se v komisích věnoval právu dědickému a rodinnému, s oceněním pracovní atmosféry v superrevizní komisi.<sup>42</sup> Osudy osnovy jsou dostatečně známy: před návrhem zákoníku „*se na samém konci zabouchla vrata vedoucí k životu*.“<sup>43</sup>

<sup>35</sup> Zde byl předsedou 5. sekce zaměřené na péči o mládež a matky, děti a studenty, válečné invalidy a chudinu, sekce také kontrolovala stav humanitních ústavů a dobročinností.

<sup>36</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 460 an.

<sup>37</sup> *Ibidem*, s. 462.

<sup>38</sup> *Ibidem*, s. 463.

<sup>39</sup> O Ráthovi píše VOZÁR, Jozef. *Významní slovenskí právníci z Liptova*. Bratislava: Veda, 2016, s. 51–87.

<sup>40</sup> Svůj návrat do Prahy a na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy spojuje Svoboda s tím, že v roce 1923 ukončil své působení na fakultě Bohuš Tomsa, v tom důsledku se v Praze nepřednášela filosofie práva. Způsobivými k těmto přednáškám byli Jaroslav Kallab a Emil Svoboda. Byli-li by povolán první, musel by působit také na katedře trestního práva, zatímco Svoboda by musel získat ordinariát na katedře občanského práva. „*Nějak zvítězila alternativa druhá, protože mi dopsal Miříčka, jsem-li ochoten převzít suplování dějin filosofie práva; s tou podmínkou, že bych mohl dostat stolicí práva občanského. Přijal jsem [...]*“ SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 474. Přednášky z filosofie práva Svoboda vykonával v Praze až do konce zimního semestru 1938.

<sup>41</sup> SVOBODA, Emil. Veliké dílo je skončeno. *České právo*. 1932, roč. 14, s. 9.

<sup>42</sup> Shodně KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. a III.*, s. 227. Svoboda Krčmářovy schopnosti při vedení superrevizní komise ocenil. Např. SVOBODA, Emil. K 60. narozeninám prof. JUDr. Jana Krčmáře. In: *JUDR Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle vydaný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937, s. 22.

<sup>43</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 609.

V roce 1929 zvolil profesorský sbor Právnické fakulty Univerzity Karlovy Emila Svobodu děkanem na období let 1929/1930. V roce 1933 byl Svoboda zvolen mimořádným členem I. třídy České akademie věd a umění.<sup>44</sup> Ale jak postupovala třicátá léta, kalil se Svobodův šťastný život. Stále důrazněji se začala projevovat jeho srdeční choroba,<sup>45</sup> jeho manželku ničila psychická nemoc, až musela být umístěna do bohnického ústavu.<sup>46</sup> Postupně Svobodovi umírali rovněž mnozí jeho přátelé. Sledoval politický vývoj; závěr mnichovské krize a okupace pohraničí se prolнула se Svobodovými šedesátinami. Tuto svou životní kapitolu uzavíral slovy: „svíralo se mi srdce v pravém fyziologickém smyslu slova, když jsem [...] poslouchal radiem poslední, smrtelný křik Československé republiky“.<sup>47</sup> „[S]tát, kterému jsem byl ochoten do úpadu sloužit, zahynul.“<sup>48</sup>

### 3. Dílo

V době vzniku československého státu byl Emil Svoboda známý a veřejně aktivní akademik, který měl za sebou dvě významná díla – studii o reálném dělení domů, ve které zhodnotil poznatky získané na asanačním referátu pražského magistrátu<sup>49</sup> – a spis o tvorbě vůle a jejím projevu.<sup>50</sup>

Tyto spisy neohromí rozsahem (první má 102, druhý 111 stran), ani poznámkovým aparátem.<sup>51</sup> Zaujmu metodou. V dobovém kontextu, kdy v české právní vědě stále vládli pozitivismus historickoprávní školy projevující se nedůvěrou k novým myšlenkovým směrům,<sup>52</sup> pojal Svoboda první ze svých prací – aniž pominul právní a historické souvislosti – v kontextu sociálním, ekonomickém, technickém, dopravním...<sup>53</sup> V druhém díle věnoval Emil Svoboda mnoho místa svému pojetí metody a praxe občanského práva: právo jako celek pojal teleologicky s tím, že jeho význam a hodnota, „nespočívá v něm samém, nýbrž v jeho funkci“.<sup>54</sup> Právo „vystupuje ze života a na život působí, jest a bylo vždy produktem doby“.<sup>55</sup> Za převahy obyčejů se právo pozvolna proměňovalo v návaznosti na plynutí

<sup>44</sup> ŠLECHTOVÁ, Alena – LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. 2. vyd. Praha: Academia, 2004, s. 286.

<sup>45</sup> KNAPP, Viktor. *Proměny času*, s. 25, vzpomíná, že v té době – vzpomínka se vztahuje k roku 1936 nebo 1937, kdy Svoboda prodělal těžký srdeční záchvat a léčil se v Poděbradech – asistent na katedře občanského práva Pražák sdělil, že Svobodovi píše nekrolog. „Jeho Spektabilita ráčila skonat?“ zeptal jsem se v náležitě pokoře. „Dosud nikoli; řekl Dr. Pražák, ale očekává se to každým dnem.“

<sup>46</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 677.

<sup>47</sup> *Ibidem*, s. 691.

<sup>48</sup> *Ibidem*, s. 656.

<sup>49</sup> SVOBODA, Emil. *O reálném dělení domů v obvodu bývalého pražského ghetta*. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské v Praze, 1909.

<sup>50</sup> SVOBODA, Emil. *Vůle vnitřní a vůle projevená právním činem*. Praha: nákl. vl., 1911.

<sup>51</sup> „Takovou knihu, jako je ‚Baldova a Bartholova theorie mezinárodního práva soukromého‘ (průměrem 10 řádek textu, 30 poznámek pod čarou) jsem nenapsal a nikdy nenapišu.“ SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 173. Svoboda naráží na Krčmářovy *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*. (KRČMÁŘ, Jan. *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*. Praha: Bursík & Kohout, 1910).

<sup>52</sup> Typický v tom směru je Pražákův odsudek učení pohlízejících na právo národohospodářsky nebo sociologicky při jeho rektorské řeči v roce 1892. PRAŽÁK, Jíří. O úkolech práva veřejného. *Právník*. 1892, roč. XXXI, s. 760 s poznámkou, že „za neškodnou možno pokládati společenskou metodu potud, pokud by snažila se při výkladu jednotlivých institucí právních poukázati k hospodářskému neb společenskému významu.“ (s. 761). Svoboda píše: „Byla období (a není tomu dávno), kdy pozitivism přikryl svým chladným rubášem filosofii práva a obrátil vědeckou práci k přisnému dogmatismu [...]“ SVOBODA, Emil. *Člověk a společnost*, s. 125.

<sup>53</sup> Nejde jen o samotný spis o reálném dělení domů, ale i o průvodní studii k němu. SVOBODA, Emil. Několik pohledů na hospodářské a sociální důsledky asanace Josefova. *Obzor národohospodářský*. 1910, roč. 15, s. 113 an., 161 an.

<sup>54</sup> SVOBODA, Emil. *Vůle vnitřní a vůle projevená právním činem*. Praha: nákl. vl., 1911, s. 32.

<sup>55</sup> *Ibidem*, s. 11.

životního vývoje. Za vlády psaného práva, vzaly za své někdejší „*sny racionalismu o možnosti, aby zákon předem rozhodl všechny případy svého oboru*“.<sup>56</sup> rozumět zákonu znamená „*poznati jeho ideový základ a jeho tendenci*“.<sup>57</sup> Soudci musí být ponechán prostor, aby nakládal s pozitivním právem volněji, aniž opustí jeho půdu,<sup>58</sup> protože tak může život právní držet krok s vyvíjejícím se sociálním životem, využívaje obecných klauzulí, nevyhraněnosti pojmů, mezer v zákoně apod. Tím se „*rozmnožuje schopnost zákonů, aby se přimykaly měnícím se potřebám života*“.<sup>59</sup> „*Svrchovaným měřítkem smyslu a hodnoty zákona je život a jeho potřeba*“.<sup>60</sup> Konzervativní stránkou práva „*nebyl a nebude nikdy udušen živel právotvorný, žijící v nepřetržitém zápasu společenských sil, živel měnlivý, odbojný a tvůrčí*“.<sup>61</sup>

Co Svobodu hodně zajímalo, byla relace práva a morálky. Uvědomoval si rozdíly v jejich funkcích i jejich styčné body. Když jako čerstvě jmenovaný mimořádný profesor držel na technice zahajovací přednášku, poukázal, že úkolem práva je bránit příkořím, jež naplňují znaky bezpráví, a upozorňoval, že protiprávní nemusí být vždy závažnější než porušení mravního příkazu. Otrávil-li např. bezdůvodně žárlivý manžel své ženě soužití neustálými výčitkami, až si ta dobrovolně vezme život, „*jest to jistě křivda těžší, než přioral-li někdo sousedovu mez*“.<sup>62</sup> Ale zdůrazňoval také, že právo, jehož „*vůdčí ideou [...] je spravedlnost*“ má v sobě nepřehlédnutelný „*prvek mravní z hlediska statického i z hlediska dynamického*“.<sup>63</sup> Proto Svoboda dospěl již tehdy k názoru, že ustanovení občanského práva „*je nutno hodnotit především eticky*“.<sup>64</sup> A toho se držel celý život. Byl však vzdálen planému moralizování. Sotvakdo jiný než právě on by byl s to napsat, že „*silniční váleč práva se nehodí k tomu, aby připravil půdu pro jemné květy étiky, aby se rozrostla a podmanila si život zástupů*“.<sup>65</sup>

Dvacet let první Československé republiky představovalo období vrcholu Svobodovy literární tvorby. Psal mnoho a o mnohém a jakkoli z jeho článků, polemik, statí a knih vyplývá Svobodova ohromná sečtělost a souhlasné i kritické odkazy na značný počet autorů i autorit z nejrůznějších oborů, nejvíc ho ovlivnili čtyři: Fjodor Michajlovič Dostojevskij,<sup>66</sup> Emanuel Tilsch,<sup>67</sup> Arthur Schopenhauer<sup>68</sup> a Tomáš Garrigue Masaryk.<sup>69, 70</sup> „*Hledám-li*

<sup>56</sup> Ibidem, s. 18. Dnes, zdá se, racionalistická snění už po několik desetiletí opět nabývají na síle.

<sup>57</sup> Ibidem, s. 20.

<sup>58</sup> Ibidem, s. 19.

<sup>59</sup> Ibidem, s. 26.

<sup>60</sup> Ibidem, s. 27.

<sup>61</sup> SVOBODA, Emil. O pojmových základech práva. *Přehled*. 1913, roč. 12, č. 10, s. 182.

<sup>62</sup> SVOBODA, Emil. O pojmových základech práva. *Přehled*. 1913, roč. 12, č. 9, s. 158.

<sup>63</sup> Snad nejzdařileji na to poukázal v jednom ze svých pozdějších textů: SVOBODA, Emil. K otázce étiky a práva. *České právo*. 1932, roč. 14, s. 53.

<sup>64</sup> ŠTAJGR, František. *Emil Svoboda zemřel dne 20. srpna 1948*, s. 309.

<sup>65</sup> SVOBODA, Emil. *Záhady života*, s. 95. Svoboda se často vyjadřoval k poměru morálky a práva. V jeho díle k tomu nalezneme řadu postřehů, např.: „*Právo může člověka vychovat k jakési formální bezvadnosti při činnosti hospodářské a sociální. Ale špatného člověka dobrým neudělá.*“ SVOBODA, Emil. *Lidé a skutky*. Praha: Edvard Fastr, 1945, s. 119.

<sup>66</sup> „*Mluví-li kdo o Fedoru Michajloviči Dostojevském, má již skoro za povinnost užití výrazu: Veliký analytik duše lidské. A skutečně – probírám-li se tou nádherou i strašnou symfonií života, utrpení a lásky, kterou složil Dostojevský lidstvu, neubráním se užití téhož výrazu. Veliký analytik.*“ SVOBODA, Emil. *Utopie*. 2. vydání. Praha: Borový, 1929, s. 125.

<sup>67</sup> K Tilschovi se Svoboda mnohokrát hlásil soukromě i veřejně a měl ho v úctě jako „*svého učitele a mistra*“ (SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 150). Zasloužil se také o posmrtné vydání Tilschových aforismů (TILSCH, Emanuel. *Aforismy a myšlenky*. Praha: Právnícká jednota v Praze, 1916). Krčmář o Svobodovi píše: „*Jemu byl uctívaným vůdcem a autoritou Tilsch, já jsem byl tím konkurentem.*“ KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II.–III.*, s. 226.

<sup>68</sup> Např. „*Za základ beru etiku Schopenhauerovu [...] přiznávám, že dlouholetým studiem [...] dospěl jsem k přesvědčení, že jeho filosofie dává základ pro etiku vnitřně zdůvodněnou a nad pomyslení ušlechtilou.*“ SVOBODA, Emil. *Myšlenky o právu, ethice a náboženství*. Praha: Český čtenář, 1920, s. 27.

*poměr Svobodova díla k dílu druhých našich myslitelů,*“ napsal Bohuš Tomsa, „*nemohu se ubránit dojmu jisté vnější a vnitřní příbuznosti s myšlením Masarykovým, vyplývající z příbuzného založení jejich osobností.*“<sup>71</sup>

V prvních letech republiky publikoval Svoboda větší počet brožur zaměřených na otázky demokratického uspořádání státu psaných z hlediska právněfilosofického a právně-politického.<sup>72</sup> Nejvýznamnější a nejrozsáhlejší ze Svobodových prací tohoto zaměření je kniha *Demokracie jako názor na život a svět.*<sup>73</sup> Oceněna byla jako „*systematické pojednání, v němž problém demokracie je silně zbarven právně filosoficky a je podán dosud v naší literatuře jedinečným. Je to malé evangelium právníka – demokrata, které by mělo proniknout do nejširších právnických vrstev.*“<sup>74</sup> Ze všech děl této kategorie je patrný elán i starost o mladou republiku. Svoboda se nenechal „*opít alkoholem optimismu*“;<sup>75</sup> věděl, že se nikdy neudála revoluce, „*aby se po ní nevynořila na povrch luza a havěť žraloků, vědoucí, že se dá trhnout teď, nebo nikdy.*“<sup>76</sup> Napsal k tomu: „*Nemá-li demokracie skončit vládou ničemů, jest třeba usilovné práce osvětové, usilovné práce o politickém probuzení a uvědomění nejširších vrstev národních – zápasu proti lži v každém oboru a v každé podobě.*“<sup>77</sup>

Těžiště Svobodovy publikační činnosti v právním oboru představovaly práce z práva občanského. Nejde jen o knihy,<sup>78</sup> ale také o četné kratší texty porůznu časopisecky roztroušené.

Patrně nejznámější je svazek spojovaný spíše s Emanuelem Tilschem než s Emilem Svobodou. Svoboda se totiž ujal úkolu upravit Tilschovu obecnou část občanského práva.<sup>79</sup> Jen ten, kdo podstoupil srovnatelnou námahu, si dokáže představit, jak těžký úkol to byl, aktualizovat učebnici psanou před třinácti lety, zapracovat všechny změny v zákonodárství, doplnit novou literaturu atd. Svoboda k tomu v předmluvě uvedl: „*Žádnou svou práci*

<sup>69</sup> „Masaryk [...] nikam nevstupoval [...] bez kritického zájmu, bez velmi bystré soudnosti. Vstupoval naopak s niterným bdělým napětím, kterému nic neušlo. Nebylo pravdy vědecké, filosofické ani náboženské, aby neprošla Masarykovým myšlenkovým filtrem. Bylo by nedorozuměním, myslet, že tu šlo o zvýšenou míru tzv. objektivnosti, o zkoumání ‚bez hněvu a náklonnosti.‘“ SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*, s. 79.

<sup>70</sup> Masarykovu práci pozoroval Svoboda už v dobách, kdy realisté vydávali Čas, a kdy Masaryk vydal Českou otázku a Naši nynější krizi. Neztotožnil se s ním ve všem. Např.: „[...] mě realismus, jak byl pěstován v Čase; v nejednom směru znepokojoval. Uvažte, že v čele stál Masaryk, který k nám přece zavedl Comtea, Humea, Spencera, Locke a – tedy anglicko francouzskou školu pozitivistickou – ale přece učil, že česká otázka je otázka náboženská a za smysl českých dějin pokládal reformaci s Husem a Komenským v čele. To je jako smířování věcí sotva smířitelných, což u Masaryka nemůže překvapit, když si mohl později říci: ‚Nikoli buď Chelčický, nebo Žižka, nýbrž Chelčický a Žižka.‘ To je přece, jako když se řekne: nikoli buď voda, nebo oheň, nýbrž obojí dohromady. [...] Celá ta paradoxní věta Masarykova je prostě paradox, při němž si osobně nedovedu nic představit, leda polovičatost.“ SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 133. Svoboda to později komentoval, že Masaryk „musil odstavit Chelčického, když šel za prvé světové války organisovat boj na život a na smrt ve vlasteneckém boji za svobodu národa [...]“ SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*, s. 80.

<sup>71</sup> TOMSA, Bohuš. Prof. Emil Svoboda jako právní filosof. *Právní obzor*. 1928, roč. 11, s. 546 an.

<sup>72</sup> SVOBODA, Emil. *Základní myšlenky demokracie*. Praha: Český čtenář, 1919; SVOBODA, Emil. *Demokracie a volby*. Praha: Státní nakladatelství, 1920; SVOBODA, Emil. *Vláda v demokracii*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924; SVOBODA, Emil. *Demokracie a parlamentarism*. Praha: Svaz národního osvobození, 1926.

<sup>73</sup> SVOBODA, Emil. *Demokracie jako názor na život a svět*. Praha: Státní nakladatelství, 1927.

<sup>74</sup> TOMSA, Bohuš. Prof. Emil Svoboda jako právní filosof, s. 547.

<sup>75</sup> SVOBODA, Emil. *Na zemi*, s. 155.

<sup>76</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 406.

<sup>77</sup> SVOBODA, Emil. *Základní myšlenky demokracie*, s. 54.

<sup>78</sup> Krom těch, o nichž bude dále zmínka, lze uvést: SVOBODA, Emil. *Budoucí právo manželské*. Praha: Národ, 1919; SVOBODA, Emil. *Věcná práva uživatelů*. Praha: Všehrd, 1920; SVOBODA, Emil. *Rodinné právo*. Praha: Vesmír, 1921; SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. Praha: Vesmír, 1921; SVOBODA, Emil. *Osnova přednášek o věcných právech k věci cizí*. Praha – Bratislava: Všehrd, 1925; SVOBODA, Emil. *Právo knihovní*. Praha: Všehrd, 1931.

<sup>79</sup> Původní Tilschova učebnice vyšla pod názvem *Občanské právo rakouské. Část všeobecná* v Praze před první světovou válkou (1910, 1913) ve vydavatelství Unie.



*nevýdával jsem z rukou s pocitem takové tísně, jako tuto.*<sup>80</sup> Třetí vydání učebnice je nejdostupnější, zejména díky reprintu vydaném v roce 2012 vydavatelstvím Wolters Kluwer.

Vědecky nejceněnější – a v pravém slova smyslu Svobodovým myšlenkovým odkazem civilistickým i právně filosofickým, uceleným a důkladně vystavěným – jsou dva spisy o základech občanského práva.<sup>81</sup> Na nich je dobře poznat, jak autor právnicky uvažuje, jak odmítá pohodlnost dogmatismu a jak vykládá právní instituty s poukazem na jejich smysl a účelnost v kontextu sociálního života i právního řádu, se zřetelem k myšlenkovému vývoji společnosti i k etickým základům demokracie. Co Emil Svoboda prokázal, není jen pozoruhodná znalost civilního práva, ale i mimořádná schopnost podat výklad ryze juristický srozumitelně a didakticky přístupně. Svoboda se jako málokdo jiný dokázal vyhnout riziku změnit vykládanou látku v právnícky suchopár, a to i tam, kde to má povaha materie tak říkajíc v genech, jak to je třeba v případě zápisů do pozemkových a jiných veřejných knih. Však také bylo Svobodovo Právo knihovně oceněno za výklad „*způsobem tak jasným, plynným a přístupným, že musí býti uvítán všemi, kdož mají studijně se seznámiti s právem knihovním, zdánlivě tak šedým*“.<sup>82</sup> Sepětí práva s životem a života s právem dokázal Svoboda čtenáři přiblížit mistrně. Šest úvodních stran Dědického práva stačilo Svobodovi k přehlednému vysvětlení, proč se dědí a v čem je smysl právní úpravy dědění.<sup>83</sup> „*Jednou mi bylo s jakousi chmurnou přísností vytčeno,*“ povzděchl si, „*že není vědecké doprovázet zápas o myšlenku všelijakými příklady z obyčejného života. [...] Buď se vzdeje příkladů – nebo božského přívlastku vědeckví. Odmítám jako kacír všeobecné tvrzení, že příklady nic nepovídají.*“<sup>84</sup> Svoboda psal, jak psal. Např. v *Ideových základech občanského práva* není jediný literární odkaz v poznámce pod čarou. Za situace, kdy „*věda se vážila na decimálce*“ a „*jednotlivá věc se soudila podle toho, je-li dělána, se vším aparátem*“<sup>85</sup> je zřejmé, proč se na pražské fakultě Svobodovou „*prací celkem pohrdalo*“.<sup>86</sup> Výbor z kratších juristických studií Emila Svobody připravil k jeho šedesátinám Otakar Sommer.<sup>87</sup>

Kromě ryze právnických textů napsal Svoboda větší počet publikací, jež lze snad nejvhodněji charakterizovat jako soubory esejů o životě, společnosti, poměru mezi kolektivismem a individualismem apod. Je jich na dvě desítky. Jak poznamenal Tomsa, většina sbírek Svobodových úvah „*nese název, který v autorovi prozrazuje umělce*“.<sup>88</sup> Tyto jeho literární aktivity nebyly na fakultě vlídně posuzovány; vytýkalo se mu, že se jimi zbytečně rozptyluje.<sup>89</sup> Kdo listuje těmito spisy – dnes jsou, pokud vůbec, mezi právníky nejvíc známé *Myšlenky o právu, ethice a náboženství*<sup>90</sup> – může být překvapen, že byly ve své době čteny a jakou popularitu Svobodovi přinesly. Prezident Spolku notářů československých Karel Batěk (1860–1924) jednou Svobodovi řekl: „*Považte, naše kuchařka si koupila vaši, Stezku – a do noci nad ní sedá, znova a znova ji čte.*“<sup>91</sup> Svoboda si v pamětech zaznamenal,

80 TILSCH, Emanuel – SVOBODA, Emil. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Všehrd, 1925, s. 5.

81 SVOBODA, Emil. *Ethické a sociální základy práva občanského*. Praha: Melantrich [1922]; SVOBODA, Emil. *Ideové základy občanského práva*. Praha: Vesmír, 1936.

82 BÍLÝ, [?]. Prof. Dr. Emil Svoboda: Právo knihovní. *Všehrd*. 1932, roč. 13, s. 303 an.

83 SVOBODA, Emil. *Dědické právo*. Praha: Vesmír, 1921, s. 5–10.

84 SVOBODA, Emil. *Záhady života*, s. 38.

85 SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 461.

86 *Ibidem*.

87 SVOBODA, Emil. *Výbor prací z práva občanského a z právní filosofie*. Praha: Melantrich, 1939.

88 TOMSA, Bohuš. Prof. Emil Svoboda jako právní filosof. *Právní obzor*. 1928, roč. 11, s. 541.

89 KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. a III.*, s. 227.

90 SVOBODA, Emil. *Myšlenky o právu, ethice a náboženství*. 1. vydání. Praha: Český čtenář, 1920, 2. vydání. Praha: Volná myšlenka, 1925.

91 SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 486. Míneho je dílo: SVOBODA, Emil. *Stezka*. Praha: Volná myšlenka, 1924.

že jeho *Utopii* četl posunovač na dráze; měl ji „s umazanýma deskama, opotřebovanou čtením“.<sup>92</sup>

#### 4. Epilog

„Dne 14. III. 39 proskočily temné pověsti a 15. se splnily.“<sup>93</sup> Světlou chvilkou v té době pro Svobodu představovala v létě toho roku návštěva dcery Zdeny, která se již dříve provdala do Itálie, a za otcem přijela po dobrodružné cestě i s vnukem Janem. Na pražské právnické fakultě Svoboda působil až do uzavření vysokých škol, krátce poté byl penzionován. Publikáční možnosti v podstatě ztratil.<sup>94</sup> Za okupace se na něho hledělo jako na nežádoucího. Měl problémy s okupační správou, gestapo mu vpadlo do bytu, do bytu mu byl nuceně nastěhován německý vojenský lékař s rodinou,<sup>95</sup> v roce 1943 byl zatčen jeho syn Emil.<sup>96</sup> Albert Pražák podal svědectví, že se Emil Svoboda v Praze účastnil konspirativních debat pražských intelektuálů o odporu proti okupantům.<sup>97</sup>

Po osvobození se Svoboda vrátil na právnickou fakultu v Praze a věnoval se, jak sám napsal, „činnosti fakulní – pokud stačilo zdraví“.<sup>98</sup> Jeho vážné srdeční onemocnění se zhoršovalo a Svoboda to tabakismem nevylepšoval.<sup>99</sup> Dočkal se nových uznání: v roce 1946 byl jmenován řádným členem České akademie věd a umění, v roce 1948 obdržel čestný doktorát od Filosofické fakulty Karlovy univerzity. V poválečných letech byly některé jeho právnické spisy nově vydány. Ale Svobodova literární činnost se tehdy již zaměřila směrem, který měl s právnictvím společného velmi málo.<sup>100</sup> Jako mnozí jiní v té době byl zasažen „poválečným utopismem budování nového světa“<sup>101</sup> a v jeho posledních knihách se to jasně odráží. František Weyr, kterému Svoboda zaslal svůj spis o duchu socialismu,<sup>102</sup> autorovi 29. 8. 1947 odepsal: „Velmi se mi líbí jeho obsah a Tvůj skvělý sloh, nemohu ale ovšem sdílet ve věci samé Tvůj velký optimismus, jímž se lišíš od našeho společného filosofického předka Schopenhauera. Nedovedu prostě uvěřiti, že by se bylo Marxovi, Engelsovi, Leninovi a Stalinovi podařilo vynaléztí nějaký zázračný prostředek [...], že by od dob působení Marxova v lidstvu byla nastala nějaká podstatnější změna na cestě k onomu

<sup>92</sup> Ibidem. V té době to byla slavná kniha: SVOBODA, Emil. *Utopie*. Praha: Volná myšlenka, 1922. (2. vydání. Praha: Fr. Borový, 1929); poprvé byla vydána nákladem 5000 výtisků. Svoboda uvádí, že do tří měsíců byly čtyři pětiny nákladu vyprodány; za knihu získal v roce 1922 Státní literární cenu.

<sup>93</sup> SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 693.

<sup>94</sup> SVOBODA, Emil. *Záhady života*. Praha: Melantrich, 1941 – to byla jediná brožura, která byla za okupace Svobodovi vydána; rukopis autor odevzdal do vydavatelství ještě v roce 1939 (SVOBODA, Emil. *Bylo – nebylo*, s. 692).

<sup>95</sup> SVOBODA, Emil. *Věčná otázka svobody*, s. 44.

<sup>96</sup> KRČMÁŘ, Jan. Řeč nad rakví Emila Svobody. *Právník*, 1948, roč. LXXXVII, s. 244, k tomu uvedl, že Svoboda „jen náhodou ušel zatčení, neboť v září 1943, jak vím zcela bezpečně, byl zatčen syn místo otce“.

<sup>97</sup> PRAŽÁK, Albert. *Politika a revoluce. Paměti*. Praha: Academia, 2004, s. 84.

<sup>98</sup> SVOBODA, Emil. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ic, inv. č. 16. Životopisy.

<sup>99</sup> Ve Svobodových pamětech i v některých jeho publikovaných textech [např. SVOBODA, Emil. Okénka. In: NOVOTNÝ, Jan Maria (ed.). *JUDr. Josef Drachovský. Hrst vzpomínek přátel, spolupracovníků a žáků*. Praha: J. M. Novotný, 1936, s. 22] najdeme zmínky o jeho kuřácké vášni. František Weyr, se kterým se Svoboda v druhé polovině 30. let spřátelil, píše Svobodovi v dopise z 23. 5. 1939, kde ho zve na návštěvu: „Cigarety budete smět vykouřít výjimečně 2.“ [SVOBODA, Emil. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ilb1, inv. č. 362 (Weyr František)].

<sup>100</sup> SVOBODA, Emil. *Lidé a skutky*. Praha: Edvard Fastr, 1945; SVOBODA, Emil. *Hledání*. Praha: Za svobodu, 1946; SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*. Praha: Za svobodu, 1947 (2. vydání. Praha: Za svobodu, 1948; 3. vydání. Praha: Klub socialistické kultury, 1950; 4. vydání. Praha: Melantrich, 1950); SVOBODA, Emil. *Věčná otázka svobody*. Praha: Edvard Fastr, 1948.

<sup>101</sup> Tak píše o vývoji básníka Miroslava Červenky (1932–2005) MACURA, Vladimír – SLÁDEK, Ondřej. Dostupné z: <<http://www.slovniceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=358>> (cit. 6. 8. 2018).

<sup>102</sup> Kniha získala v roce 1948 Májovou cenu země České.

*ráji, který se nám slibuje.*<sup>103</sup> Svoboda naopak uvěřil; věřil již před mnoha lety, že není „marným boj o nové uspořádání řádů sociálních“, věřil, že „jest jediná cesta k úspěchu: vývoj, evoluce, která jde ruku v ruce s vývojem mravním“, věřil v „trpělivé dílo“ směřující k lepší společnosti.<sup>104</sup> Hospodářská krize, kdy „u nás se denaturovaly tisíce vagonů obilí, zatím co statisíce dětí trpěly podvýživou a křivicí“,<sup>105</sup> a ze které se republika nevzpamatovala, „osudově podkopala zbývající důvěru v demokracii“.<sup>106</sup> Okupace, „hnusné období protektorátu“,<sup>107</sup> následná radost z osvobození, všeobecné vlastenecké zanícení i masové nadšení pro nový lepší řád strhly i Emila Svobodu. Uvěřil, že v Československu lze koncept socialismu spojit s humanistickým učením Masarykovým. Svoboda se nedočkal poznání, jak rychle se skutečnost rozešla s jeho utopii lepší společnosti prostírající se v ranní páře na obzoru.<sup>108</sup> Zemřel 20. srpna 1948 v nemocnici v Českém Brodě.<sup>109</sup>

Emil Svoboda byl pozoruhodný člověk. Napsal-li o sobě takřka v bezprostředním sledu: „mohu přiznati, že se hlásím k táboru idealistickému“,<sup>110</sup> a „přiznávám svůj theoretický materialismus“,<sup>111</sup> nemyslím, že jde o názorový veletoč. Ve zkratce to objasňuje Svobodův myšlenkový svět stavící na empirii a pozorování života, ale tíhnoucí k vidině společnosti řídící se etickými zákony, bratrstvím, láskou a soucitem.

Svobodovo právnícké dílo ukazuje mimořádnou znalost oboru. Právě Svobodova civilistická orientace a jeho postřeh „jako by zřízení práva soukromého [...], vycházejíce od bezprostředních zájmů člověka, spěla svými důsledky k vyšším a širším zájmům společenského organismu“,<sup>112</sup> vedly k tomu, že si všímal, jak právo působí a jak vyhovuje životním potřebám. Svobodův život a skutky ukazují na přesvědčeného humanistu a demokrata se zájmem o věci veřejné. Vstupoval do nich a vyjadřoval se k nim s naléhavou snahou o jejich zlepšení. Humanista, který se zanícením varoval před „erárním zabijáctvím v sociálních novotvarech“<sup>113</sup> se k svému štěstí nedožil zvrhlostí sociálního novotvaru, jehož vznik s nadějami přivítal.

<sup>103</sup> SVOBODA, Emil. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ilb1, inv. č. 362 (Weyr František).

<sup>104</sup> SVOBODA, Emil. *Utopie*, s. 249 an.

<sup>105</sup> SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*. 2. vydání. Praha: Za svobodu, 1948, s. 12.

<sup>106</sup> GERWARTH, Robert. *Poražení*. Praha: Paseka, 2018, s. 239.

<sup>107</sup> SVOBODA, Emil. *Věčná otázka svobody*, s. 83.

<sup>108</sup> SVOBODA, Emil. *Duch socialismu*. 2. vydání. Praha: Za svobodu, 1948, s. 119.

<sup>109</sup> Univ. prof. Dr. Emil Svoboda zemřel. *Právník*. 1948, roč. LXXXVII, s. 240.

<sup>110</sup> SVOBODA, Emil. *Lidé a skutky*, s. 130.

<sup>111</sup> ŠTAJGR, František. *Emil Svoboda zemřel dne 20. srpna 1948*, s. 312. (Aniž zpochybňuji autenticitu Štajgrova citátu, poznamenávám, že autor nekrologu tvrdí, že cituje z *Ducha socialismu*; přes veškerou snahu jsem citovanou větu v 1. ani ve 2. vydání knihy nenalezl.)

<sup>112</sup> SVOBODA, Emil. *Ideové základy občanského práva*, s. 41.

<sup>113</sup> SVOBODA, Emil. *Na zemi*, s. 44.

## **Humanist in the Service of the Republic: The Anniversary of Emil Svoboda**

Karel Eliáš

Abstract: The author deals with the life and work of a Professor of Civil Law and Legal Philosophy at Charles University Emil Svoboda (1878–1948). Svoboda was extraordinary in his philosophical foundations, he related to Arthur Schopenhauer and to Masaryk's humanism. He viewed the law from a sociological and psychological positions. He was convinced it was necessary to evaluate the law primarily ethically. Thus he found himself outside the legal dogmatics that dominated the legal discourse at that time. As a convinced democrat, Republican and supporter of freedom, he served the Czechoslovak Republic. He helped to establish a law school in Bratislava (1919), he was involved in preparing the curriculum of the Civil Code. After experiencing the crisis of democracy, the Nazi occupation of the Czech lands and the world war, he was tempted by the vision of a post-war ideas of better world. He died before the Communists in Czechoslovakia confused the fulfilment of the ideals of socialism for state terror, and did not get so disappointed in his hopes.

Key words: Emil Svoboda, Czechoslovakia, civil law, legal philosophy, sociology of law